

K.E. Løgstrups sprogsyn Religiøs tydning: Supplement til sprogfilosofi og sprogteori?

Af Erik Hansen

Et af formålene med denne artikel er at vise at K.E. Løgstrups synspunkter på sproget har noget at sige sprogvidenskaben.

Løgstrups syn på de historisk-humanistiske fænomener og naturens genstande, dvs. skellet mellem det menneskeskabte og ikke-menneskeskabte, har i de senere år været udsat for en omfattende diskussion, og en vis polemisering mod, eller en enten-eller stillingtagen til, Løgstrups tanker har været karakteristisk, således at en egentlig kritisk holdning, den begrundede afvisning og den begrundede accept, i forbindelse med et forsøg på at skabe en syntese af det levedygtige i værkerne og noget nyt, ikke er forsøgt. Hertil kommer at overraskende nok er Løgstrups sprogopfattelse ikke blevet udsat for større debat, hvad Løgstrup selv har bidraget til ved at opretholde et skarpt skel mellem sprogfilosofi og sprogvidenskab.

Artiklen søger at vise at forandring og udvikling er træk der kan formidle en sammenhæng mellem sprogfilosofi og sprogvidenskab; Løgstrup søger de anskuelige og materielle træk i sproget, dvs. substanstrækene, hvor lingvisten søger de formelle træk bag det. En forandrings- og historieteori må arbejde med begge træk, hvis den skal være udtømmende i sin beskrivelse. Lingvisten og sprogfilosoffen arbejder begge ud fra Græcitetens dualisme (se nedenfor), men hin gør systemet (ideen, formen) overordnet forløbet (den realiserede form), hvor denne forudsætter en gensidig afhængighed mellem dualismens dele; derfor må sprogfilosofien rehabiliterer substansen, det materielle, dvs. forløbet, som et væsentligt erkendelsesobjekt, således at det ikke blot fortolkes i lyset af systemet. I modsætning til psykiatrien (repræsenteret ved Erling Jacobsen) og følgende Hjelmlev mener Løgstrup ikke at sproget svigter os; tværtimod, sproget er en uomgængelig kilde til vor forståelse af tilværelsen. Derfor

kan lingvistens videnskabsprog, metasproget, ikke være enerådende som erkendelsesmiddel, fordi det forenkler vor historisk-humanistiske tilværelse, og fordi det logisk-matematisk baserede metasprog medfører en nominalisme og idealisme der er uforenelig med historiens anskuelighed og materialitet. Løgstrup gør således op med lingvistikkenes dictum om at den beskriver sit emne, objektsproget, ved hjælp af sproget selv. Metasproget er en bleg udgave af vort dagligsprog. På den anden side må lingvistikken kritisere Løgstrup for at indføre udefinerede og måske udefinerbare termer så som »ordets fortrolighedslag«, »ordets vidde«, »ordets vifte af modsætninger«, »ordets betydningsvidde« og »sprogskatten«.

Til trods for at Løgstrup og Hjelmlev ikke lægger samme afgørende vægt på talesituationen - den er sprogets grundvold (Løgstrup) - har de samme sigte, at skabe en enhed i historien og naturen. Hjelmlev søger enheden på basis af en bestemt sprogteori og et bestemt videnskabsyn, der har som konsekvens at de historiske fænomener må gøres til genstande i analogi med naturvidenskabens; historien mister sin egenart. Løgstrup søger, som også Henrich Steffens gjorde det, en egentlig syntese, der bevarer tingenes egenart. Dette aspekt af transcendensproblemet - hvorledes får vi adgang til omverdenen - løser Løgstrup således: Vor adgang til de menneskeskabte fænomener er oplagt, da vi selv har skabt dem; adgangen til naturens ikke-menneskeskabte genstande bliver derfor problematisk. Problemet løses traditionelt - ved enten at overse det eller - ved et begreb som »teoriens selvforståelse«, der simplest forklares ved at teoriens, metasprogets, betydninger via sprogets udtryksside går med over i det som sproget henviser til eller omtaler; thi det videnskabelige udsagn omhandler kun muligheder, hvorledes verdenen kan være, ikke nødvendigvis hvorledes den er. Dette kontingensproblem, som Løgstrup ikke direkte berører, går ud fra at de aktuelle ting er flygtige og kunne have været anderledes: Derfor er de ikke videnskabelige objekter. Som alternativ til at videnskaben må opgive at analysere tingene i deres egenart - historiens fænomener re-duceres til at være naturgenstande, der til gengæld analyseres ud fra teoriens præmisser og indhold - sætter Løgstrup ideen om »en religiøs tydning«: Som svar på transcendensproblemet skaber denne form for tydning enheden og bevarer tingenes egenart.

Det er ikke klart i hvilket omfang Hjelmlevs *Omkring sprogteoriens grundlæggelse* er en teori eller er betingelser for en sprogteori.¹ Dette vanskeliggør grundlaget for en sammenligning. Et fællespunkt er oplagt: Lingvistikken indtager en »nøglestilling i erkendelsen«² og yder et afgørende bidrag til den »almindelige erkendelseslære«.³ Løgstrup: Sproget

er adgang til tilværelsen. Imidlertid er Løgstrup antinomialistisk, sprogteorien ekstremt nominalistisk.⁴ Derfor er det ikke oplagt at tage udgangspunkt i erkendelsesteoretiske overvejelser, men i det fælleskulturelle grundlag for ligheder og forskelle mellem sprogfilosofien og sprogteorien: Vor vesterlandske kulturs afhængighed af Græcitetens dualisme, sjæl & legeme, form & materie, hvis sproglige modspiller er system & forløb (*langue & parole, Sprache & Rede*).

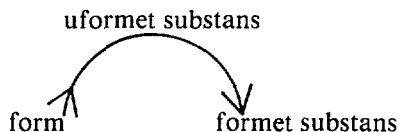
Det materielle rehabiliteres. To dualismer.

Dualismebegrebet har domineret vor vesterlandske kultur siden Platon - på transcendensens grundlag - siden Aristoteles - på immanensens grundlag. En følge af Løgstrups kritik af Græcitetens dualismebegreb(er) medfører at sansningen, de empiriske, de konkrete fænomener i deres sansbarhed, vor tilværelses stoflighed rehabiliteres.

Med Græcitetens dualisme menes skellet mellem sjæl & legeme, mellem ånd & materie, eller mellem form & substans, hvad enten formen (ideen) er placeret »udenfor« (transcendens) eller »indenfor« (immanens) substansen.

Med rehabilitering af substansen menes den opfattelse af data, tingene i vor omverden, der går ud på at disse ikke blot er råmateriale for en given teori; genstandene og fænomenerne er blot at forstå som formet materiale således at når formen er kendt, så er alt sagt vedrørende den ting hvortil formen på en eller anden måde er knyttet.

Triade I:

Når Løgstrup taler om at tilværelsen er ikke-dualistisk,⁵ og at vor dagligdag er gennemsyret af dualistiske fortolkninger af tingene, så skyldes det sidste at den videnskabelige opfattelse af tilværelsen dominerer vor dagligdag. I videnskaben er det legitimt enten at holde »sjælen« fuldstændigt adskilt fra »legemet« eller i bedste fald at betragte som antydet ovenfor

»legemet« qua substans og materie som værende underordnet »sjælen« qua ånd og form. Da det materielle betragtes som råmateriale bliver sansningen kun at betragte som det nødvendige igangsættende erkendelsesmiddel.⁶

Da Løgstrups opfattelse er et opgør med Græcitetens dualistiske holdninger, må der nødvendigvis opstå et stærkt modsætningsforhold til Glossematikken. Thi nogen mere dualistisk sprogteori kan næppe forestilles. Den kan stå som en konsekvent dualistisk opfattelse af ikke alene sproget, men af alle historisk-humanistiske fænomener, en dualisme hvori formkomponenten er altrådende. Derfor kunne man godt have forventet en mere uddybende behandling af Hjelmsslevs sprogopfattelse end den som Løgstrup giver på de sidste fire sider af *Vidde og prægnans*; thi Løgstrup kommer frem til en forkert læsning af Hjelmsslev, når han - Løgstrup - hævder at Hjelmsslev »ser bort fra sproget som formidling i henvisning og henvendelse«. ⁷ Dette er ikke korrekt; immanens og transcendens udelukker ikke hinanden:

I stedet for at hindre transcendensen har immanensen netop givet denne en ny og bedre begrundelse; immanens og transcendens forenes i en højere enhed på immanensens grund. Sprogteorien føres af en indre nødvendighed til at erkende ikke blot sprogsystemet, (...), men også mennesket og menneskesamfundet bag sproget, og menneskets samlede erkendelsesområde gennem sproget. Da har sprogteorien naaet det maal, som er dens forpligtelse: *humanitas et universitas*.⁸

Løgstrup angriber et forkert »falsk alternativ« i sprogteorien: Sprogets transcendens har sin naturlige plads hos Hjelmsslev. Løgstrup overser et væsentligt aspekt ved sprogteorien, og det er syntesen, syntesebegrebet som ellers spiller en så stor rolle hos Løgstrup i hans opgør med Græcitetens adskilte dualisme mellem sjæl & legeme, sansning & forståelse. Hvor Løgstrup kunne have sat sit angreb ind er mod Hjelmsslevs egentlige falske alternativ: Hvis det ikke lykkes at finde et system bag ethvert forløb, så kan humanistiske emner kun »underkastes subjektiv og æstetisk behandling«. ⁹ Hjelmsslev forudsætter et specifikt system, et kun logisk-matematisk som i naturvidenskaben; alle andre metoder, inklusive en »fænomenologisk«, er uvidenskabelige. Selv om Løgstrup kun har hæftet sig ved sprogteoriens metodiske udgangspunkt, og ikke ved dens konsekvenser, vil jeg i det følgende argumentere for at netop den holdning,

der ser en rehabilitering af substansen som et nødvendigt skridt i vor totale erkendelsessituation, afslører det falske i Hjelmslevs alternativ.

Løgstrup og Hjelmslev placerer sig i en tradition hvis klareste udtryk måske er Henrich Steffens' i *Indledning til filosofiske Forelæsninger*:¹⁰ Vor omverden er delt i to domæner, naturens og historiens; i den førstnævnte skal vi søge friheden i nødvendigheden, i den anden nødvendigheden i friheden. Mens Hjelmslev følger en Kantisk opfattelse af at hele historien¹¹ har et nødvendighedsbegreb i analogi med naturens, hvorved friheden ikke er en lige-gyldig partner med nødvendigheden, opretholder Løgstrup det overordnede skel og nærmer sig Steffens' synspunkt når han siger et sted i *Skabelse og tilintetgørelse*, at der ikke gives noget sanseligt uden sindsligt, og intet sindsligt uden sanseligt. Hjelmslev søger en syntese på lingvistikens grund, Løgstrup opretholder et absolut skel mellem sprogfilosofi og lingvistik, ingen syntese søges etableret. Hjelmslev arbejder på Græcitetens skel mellem form og substans, Løgstrup accepterer såvel formale træk som substansstræk ved sproget, dvs. forskellen mellem det uanskelige og det anskuelige. Holder vi os ikke for øje at Løgstrups forståelse af dualismen hviler på gensidigheden mellem dens to komponenter - ikke den ene uden den anden, er der noget paradoksalt i Løgstrups sprogfilosofi; thi hans udgangspunkt er denne dualisme: Sprogets ord har en eksistens i sprogskatten, og de har en eksistens i sætningen. Ordene tages fra sprogskatten over i sætningen i meningens tjeneste. Ordet i sprogskatten har vidde, i sætningen har det prægnans. Sprogfilosoffen undersøger sproget i lyset af dets »anskuelige og materiale ejendommeligheder«, lingvisten undersøger sproget i lyset af dets »uanskelige og formale træk«. ¹² Sproget vil overses; dette forklares filosofisk ved talens flugt, fart og flygtighed betinget af ordenes vidde og af talens sanselige substrat, lyden; lingvistisk forklares det ved at sprogets konstans er en formal og uanskelig struktur, der består af et stærkt begrænset antal ikke-tegn kaldet figurer. Endelig beskrives de sproglige fænomener ud fra et systemisk (jvf. sprogskattens) synspunkt og et forløbsmæssigt (jvf. sætningens) synspunkt.

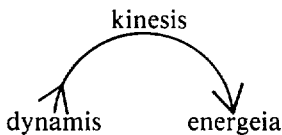
Af andre dualismer der har betydning i sprogfilosofien kan nævnes sansning & tydning, den sansede virkelighed (naturen) & den tydede virkelighed (historien).¹³ Pointen er at de to komponenter ikke kan holdes adskilte, således som de bliver i den moderne (natur)videnskab og der hvor Græciteten dominerer. Løgstrups dualismebegreb er altså et begreb om en gensidig, »sammenhængende« dualisme; den klassiske dualisme er adskilt eller adskillelig. Det vil være på sin plads at illustrere hvad jeg me-

ner med den klassiske dualisme, og det vil jeg gøre i lyset af en anden af Løgstrups dualismer, liv & død, en dualisme som Græciteten forstod i lyset af den asymmetriske forbindelse mellem sjæl og legeme.

Liv og død spiller en stor rolle i *Skabelse og tilintetgørelse*, hvorimod parret ikke er fremtrædende i *Vidde og prægnans*, hvilket må give anledning til undren, når vi taler om sproget: Løgstrup citerer selv Hjelmslevs betingelse for at sproget kan udvikle sig, at sprogets system består af figurer (jvf. ovenfor). Hertil kommer at sprogenes udvikling er et umiddelbart iøjnespringende træk ved sproget, et træk som intet sprog kan være foruden. Sproghistorien bliver dog omtalt af Løgstrup i forbindelse med diskussionen om metaforen; sprogforandringen indgår ikke som et væsenstræk ved sproget; heri følger han Glossematikken, og derfor havner han i den Græcitet som han bestræber sig på at undgå og modargumentere. Thi forandringen, sprogenes liv og død, er for Hjelmslev blot en funktion af sprogets tilstand; forandringen er underordnet tilstanden, men kun under den forudsætning at sprogets system og struktur er baseret på et kalkulebegreb. Hjelmslev følger en klassisk katadynamisk historieopfattelse. Løgstrup følger Hjelmslev, vel at mærke lingvistisk; ergo nissen følger med.

Et katadynamisk sprogsyn er et sprogsyn der baserer sig på især aristoteliske begreber. Som udtrykket angiver *kata* »efter« og *dynamis* »mulighed« må der indgå tre begreber: Et begreb om det potentielle eller mulige (dynamis), et begreb om den realiserede mulighed, der ifølge Aristoteles kaldes *energeia*, mens bevægelsen der forbinder det mulige og det realiserede kaldes *kinesis*:

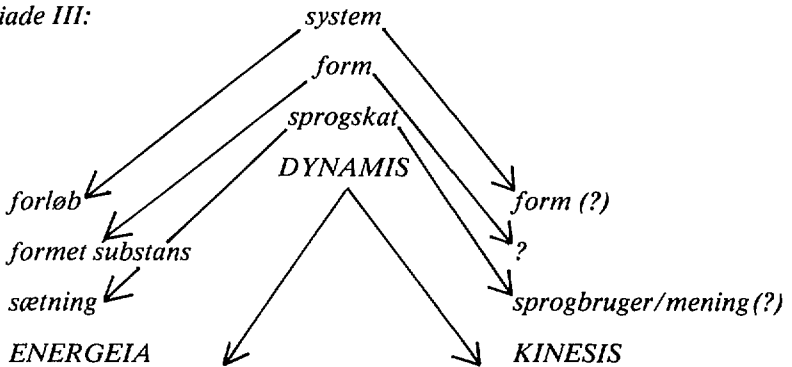
Triade II:

Om vi kalder dynamis, det potentielle, for sjælen og energeia for legemet (materien) spiller ingen rolle: Det »dynamiske« er det der består og varer ved, ikke undergivet forandringen. Det indeholder alle muligheder således at der intet virkeligt forefindes uden at det er at betragte som en realisation: Statuen er dynamisk (= potentielt) indeholdt i marmorklumpen; alle sproglige manifestationer er dynamisk til stede i sprogsystemet (=

formen; se Triade I ovenfor) før realiseringen. Et sådant sprogsyn reducerer udvikling, liv og død til at være en funktion af dynamis: Forandring bliver blot en rekombination af allerede eksisterende systemiske elementer. En forandring i den sansede virkelighed er en elementkombination som endnu ikke havde været realiseret. Forandringen bringer intet nyt med sig til tilværelsen; den er ikke nydannelse i ordets egentlige betydning. Sprogsystemet er en kalkule, og sprogbeskrivelsen er en beregning af muligheder, mulige kombinationer. Liv og død er funktioner, afhængige af det mulige og dets realisationsbetingelser. Forbindelsen mellem dynamis og energieia, der etableres ved en kinesis, er nødvendig ud fra energieias synspunkt. Eller: Det sproglige forløb som formet substans er ensidigt afhængigt af systemet som form, mens systemet ikke er afhængigt af forløbet. Systemet kan nemlig begribes som »begrebet begreb« og ikke blot som »begrebet virkelighed«.

Triade III:

Ser vi kun på begreberne, er der store ligheder mellem Hjelmsslevs sprogteori, Løgstrups sprogfilosofi og Græcitetens; men ingen af dem har Græcitetens bevægelse: Hvorledes kommer forløbet som formet substans og sætningen som bl.a. en kombination af ord fra henholdsvis systemet og sprogskatten i stand. Kun Græcitetens har taget stilling hertil: Overgangen fra dynamis til energieia er en forandring, der effektueres ved en aktivitet der endda blot som realisationsbetingelser er borte fra Løgstrups og Hjelmsslevs triader.

Til trods for den begrebsmæssige lighed vil Løgstrup melde fra: For det første er der intet underordningsforhold mellem dynamis og energieia etc. - der er et gensidigt; for det andet indeholder dynamis ikke alt. Dynamis kan ikke forstås som blot begrebet begreb. Ordet i sprogskatten er ikke

at forstå som et potentiale, lige så lidt som ordet i sætningen blot er en realisation, således at sætningen er en kombination af ord og disses betydninger. Sætningen er mere end denne kombination af allerede forudsistende elementer, ligesom man jo også siger at en helhed er mere end blot summen af dens dele.

Men hvorledes sikrer Løgstrup sig at hans overgang fra ordet i sprogskatten til ordet i sætningen ikke er en katadynamisk tilblivelsesproces?

Det er ikke tilstrækkeligt at hævde at når vi betragter ordet i sprogskatten og ordet i sætningen, så går vi fra det anskuelige til det anskuelige, og ikke fra det uanskelige til det anskuelige; det sidste forudsættes i Græciteteten og hos Hjelmlev. Lige så lidt hjælper det at hævde at ordet i sætningen er sanseligt, sansbart, stofligt, materielt, og at ordet i sprogskatten er det samme. Ordet i sprogskatten kan ikke have samme eksistenskvalitet som ordet i sætningen. Når Løgstrup indfører skellet mellem ordet i sprogskatten og ordet i sætningen, medfører dette nok så gensidige afhængighedsforhold at ordet må have to måder at være til på.

Så vidt jeg kan se har Løgstrup den mulighed - hvis han ønsker at distancere sig fra et katadynamisk sprogsyn, at han må etablere en forskel mellem sprogskat og sætning der er i overensstemmelse med det at gå fra det anskuelige til det anskuelige, kort sagt med det at blive på sansningens domæne. Denne forskel må forudsætte et kinesis-begreb. Kinesis-begrebet er i den katadynamiske sprogopfattelse en logisk overgang, således at overgangen fra system til forløb er en logisk implikation: Hvis forløb, så system. Den logiske implikation mangler bevægelsen; thi den siger blot: Enten må der være et system til stede, nu da et forløb er realiseret; eller: Systemet kan være til stede uden at et forløb er det. I den teoretiske erkendelse er overgangen en logisk transitivitet, idet sprogteorien (= metasproget og dets metatermer) poneres i data således:

$$\begin{array}{l} \text{Metaterm M (f.eks. »et substantiv«)} = \text{df } \text{»abc«} \\ \text{Objekt p er M (et substantiv)} \\ \hline \text{Ergo: Objekt p er »abc«} \end{array}$$

I den klassiske syllogisme er overgangen fra præmisserne (= det forudsatte) til konklusionen (= det forudsættende) sket ved den logiske implikation. Konklusionen indeholder intet nyt; alt er indeholdt i præmisserne.

Men Løgstrup lader os i stikken: Han forklarer ikke bevægelsen fra sprogskatten til sætningen. Men da vi skal forblive på det anskueliges område, må bevægelsen høre hjemme - med Kierkegaards udtryk - i »den

historiske Friheds Sphære«, og den er »en Tilstand og er virkelig«. Og skal bevægelsens »Timelighed« bevares inden for et klassisk begreb om forandring, så medfører det sikkert et tilblivelsesbegreb der er uforeneligt med Løgstrups opfattelse af ordet; thi tilblivelsen er forandringen fra »ikke at være til, til at være til«. Ordet i sprogs-katten har alt det det skal have; er ikke indeholdt som statuen i marmorklumpen. Ligeledes er en realisering af det værende (fra at være værende) samt en realisering af det anskuelige (fra det anskuelige) meningsløs, i bedste fald overflødig.

Ordet som indgang til Løgstrups sprogopfattelse

Begrebsparret ordet i sprogs-katten & ordet i sætningen er en oplagt indgang til Løgstrups sprogsyn. Løgstrup benytter sig i høj grad af analogi og sammenligning til at belyse sproget så vel som det som sproget stilles overfor: Det drejer sig især om videnskabens sprog og psykiaterens sproganalyse. Dagligsproget med det såkaldte sprogfødte ord er væsensforskelligt fra videnskabens sprog med dettes menneskefødte ord. Heraf følger at det trivielle - men lidet undersøgte udsagn om at lingvistikken er en videnskab hvori midlet er det samme som emnet: Midlet er dagligsproget og emnet er dagligsproget, må betegnes som noget upræcist. Indledningsvis nævnes at videnskabens sprog er udpræget nominalistisk og menneskeskabt.

Det sprogfødte ord er ikke et tegn i den forstand at ordet er tegn for noget; kun visse substantiver som »en hest, et æsel, et bjerg, en blomst« nærmer sig funktionen at stå for noget. Ordet er mere end blot et tegn for noget. Derfor er lingvistikken forsøg på at opfatte i det mindste alle de humanistisk-historiske fænomener som tegn i analogi til de sprogfødte tegn forkert. Nationaldragter og trafiksignaler o. lign. er ikke medlemmer af et tegnsystem der er identisk med eller i analogi med dagligsprogets tegnsystem: Sprogteorien og sprogfilosofien er her i konflikt:¹⁵

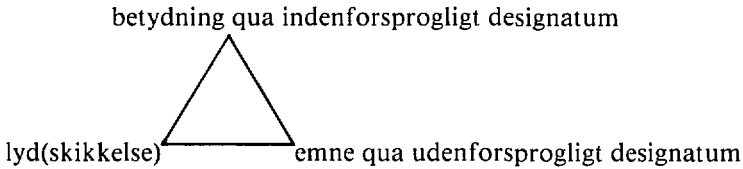
Der findes herefter ingen ikkesprog der ikke er
afdelinger af sprog, og i sidste instans intet
emne der ikke belyses ud fra sprogteoriens nøglestilling.

Jvf. sprogteoriens forpligtelse, *humanitas et universitas*.

Tilbage til Løgstrups ord. Ordet har en betydning og i kraft af denne betydning (= det indenforsproglige designatum) kan lydskikkelsen stå for

noget eller betegne noget (= et udenforsprogligt designatum) - for nu at bruge traditionens egne ord. Denne opfattelse er i overensstemmelse med lingvistikkens betydningstrekanter:

Triade IV:

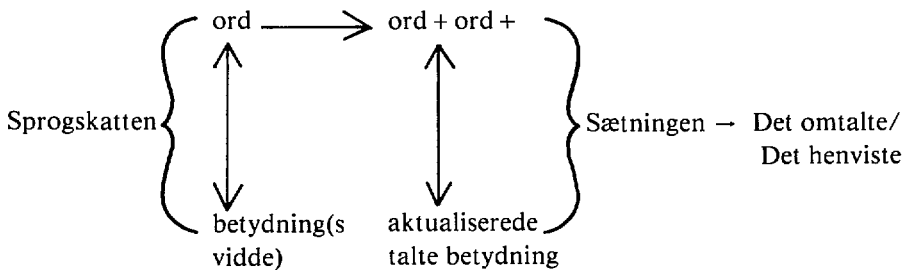

Det sprogfødte ord kan vi ikke efter aftale lade betyde noget andet, kan vi ikke forandre. Det kan vi gøre ved tegnet, både trafiksignalet og videnskabens metasprog: »Ordet har (...) sin betydning før vore aftaler og betyder mere end vi er os bevidst«. ¹⁶ - Mere herom under den religiøse tydning.

Endvidere skal vi skelne mellem ordets betydning og udsagnets, dets mening.

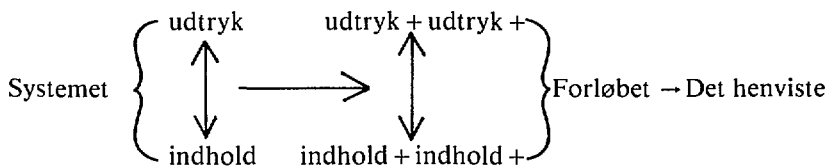
Udsagnets mening er givet på forhånd med talen. Der er en på forhånd given mening med talen og dens sætninger; ¹⁷ og det er udsagnets mening og dets sætninger der tager ordene i dens tjeneste (jvf. ovenfor s. 76 *Triade III*). Hvor lingvistikens system og form ikke var aktive og skabte forløbet, optræder meningen som et aktivitetselement, der forbinder sprogs-katten og sætningen. Sætningsmeningen aktualiserer ud af ordets betydning hvad udsagnets mening har brug for. Traditionens betydningstrekanter er ikke tilstrækkelig:

MENINGEN

Udsagnets mening, uden hvilken ligheden til lingvistikken ville have været større, fuldbyrder ordets betydning og skaber dets betydning på ny.

Lingvistikkens tegnopfattelse ser således ud:

Al mening er allerede indeholdt i systemets elementer; hertil kommer at lingvistikkens tegnopfattelse er langt mere generel end sprogfilosofiens. Denne gælder kun det sprogfødte ord, hvorimod lingvistikken også opfatter ikkesprog som afdelinger af sprog (jvf. ovenfor). Forløbet fuldbyrder ikke de systemiske elementer; forløbets eneste ydelse er at fungere som råmateriale, vilkårligt endda, for systemet. Derfor spiller anskuelserkraften i forløbets materiale ingen rolle. Med Løgstrup må man spørge: Hvad er meningen for noget? Hvor er den placeret? Hvis den ikke placeres antropocentrisk, i sprogbrugerne, tenderer den hen imod en ideal eksistens (se under den religiøse tyding). Nok leder den hele talesituation forståelsen, men en egentlig aktivitet som kinesis-begrebet medfører ligger hverken i mening eller talesituation: Talesituationen og meningen bestemmer og fuldbyrder, *udvælger* ikke ordene fra sprogs-katten.

Det sprogfødte ord har ikke en fastlagt betydning; dets betydning er uselvstændig. Men det har vidde. Hvis ordet havde en i sprogs-katten fastlagt betydning, ville vi ikke kunne forstå hvorfor det kan optræde i så mange forskellige kontekster som det enkelte ord vitterligt gør. Det har vidde. Viddens opstår ved at fortrolighedslag skydes sammen, fortrolighedslag der er så forskellige som vidt muligt.¹⁸ Dermed bliver sproget et historisk fænomen; thi det karakteristiske ved historiske fænomener er deres grad af kompleksitet dannet af forskellige fortrolighedslag, i modsætning til naturens forholdsvis homogent sammensatte genstande. Trafiksignaler består ikke af denne slags sammenskydning af fortrolighedslag.

Forbavsende er det at Løgstrup ikke omtaler forandring som et træk ved historiske fænomener, kun at de *er* eller *er blevet* sammensatte(?).

Ordets vidde er en vifte af modsætninger, hvis grænser det er umuligt at trække op. Det menneskefødte ord kan afgrænses, hvad der sker i videnskaben med metategnernes definitioner (jvf. ovenfor). De sprogfødte

ord er til på forhånd, og kan ikke defineres. Ordets vidde og manglende grænser afføder spørgsmålet om vi ikke lades i stikken af ordene. Thi vi kan ikke umiddelbart se af udtrykket »Han gav efter«, hvorfor han gav efter, om det var af f.eks.

- (a) menneskefrygt, dvs. af svaghed
- (b) skønsomhed, dvs. af fornuft + styrke
- (c) overbærenhed, dvs. af ligegyldighed + styrke

Psykiateren mener at vi svigtes; og især dette århundredes naturvidenskabsmand, og med ham lingvisten, mener at vi svigtes, hvorfor han benytter sig enten af et veldefineret teoretisk begrebsapparat eller af et formel- og symbolsprog: Menneskeskabte sprog. Erkendelsens uafhængighed af dagligsproget følger.

Hertil svarer Løgstrup i første omgang at ganske vist erkender sproget ikke for os; det er et middel i erkendelsen; men alligevel er sprogets ord præcise: De forener vidde og præcision. Vidden opstår ved sammenskydningen af de forskellige fortrolighedslag og betinger præciseringen, kaldet prægnans.

Prægnans og vidde har ikke som modspillere eentydighed og flertydighed; det sidste par har kun relevans når ordet, mere eller mindre situationsløst, bruges som tegn for noget, dvs. i en afledt funktion. Prægnansen har ingen modsætning i tålen, og her tager Løgstrup Wittgenstein til indtægt, når denne hævdede at en sætnings mening altid er fuldkommen, aldrig vag: Hvis meningen ikke er fuldkommen, så er det ikke en sproglig sætning.¹⁹ De metafysiske konsekvenser af dette synspunkt vil blive behandlet under den religiøse tydning.

Her er der stor uoverensstemmelse med lingvistikken og sprogvidenskaben i det hele taget, der gerne accepterer tvetydigheden, samt det at alle sprog indeholder visse 'pressure-points', ustabiliteter, kort sagt uregelmæssigheder. Konsekvensen af Løgstrups (og Wittgensteins) synspunkt er følgende. Enten må hele et ords betydningsvidde, alle fortrolighedslagene være til stede én gang for alle. Dette betyder at et givet ords fortrolighedslag ikke er forskellige fra, ikke har ændret sig fra, hvad de var i et sprog for ca. 1200 år siden og til hvad de er i dag. Og selv om talesituationen naturligvis har ændret sig siden 700, så kan disse forskellige talesituationer og meningen aktualisere med prægnans ud af et og samme ords vidde hvad der er og har været behov for siden 700. Ordets betydningsvidde - og sigte - har forudset alle fremtidige talesituationer. Her kan vi sige

at energien ligger i ordet selv og ikke så meget i udsagnets mening. Opfattelsen minder stærkt om den kalkulatoriske; systemet indeholder alt, har forudset alle mulige talesituationers behov. Sprogsystemet er i analogi til sprogteorien der jo også skal kunne 'klare' alle, fremtidige og fortidige, sprogmanifestationer. Alternativet er at talesituationen bliver den altdominerende faktor i aktualiseringen og dermed forståelsen. Energien ligger ikke i ordets vidde, der ikke behøver at være så sammensat som antydnet i første tilfælde, fordi talesituationen vil til enhver tid fuldbyrde og lede forståelsen »auch im vagsten Satze«, for nu at bruge et udtryk fra Wittgenstein. Men hvad skal vi så med ordets vidde: Flugten og farten i talen kunne netop være betinget af ordenes vage betydning, idet talesituationen som en umiddelbar intersubjektiv og objektiv faktor sikrede forståelsen.²⁰

Det er karakteristisk for historiske fænomener at de let assimileres. Og en betingelse for assimilationen er kontakt. Et ord kan være mere eller mindre assimileret i sproget. Denne kontaktsituation tager Løgstrup ikke hensyn til. Ordene har vidde, består af fortrolighedslag og har et sigte (jvf. nedenfor); hvad med et ord som *hooligans* i dansk. De nævnte træk ved ordet og det at enhver sætning er fuldkommen gælder naturligvis for modersmålet; men er følgende sætninger fuldkomne:

Efter kampen onsdag mellem Luxembourg og England gik britiske hooligans amok./De frygtede engelske fodboldbøller - de såkaldte hooligans - terroriserede det lille land (...). *Jyllandsposten*, 18.1.1983, s. 1.

Er de fuldkomne, så har *hooligans* vidde, består af fortrolighedslag og har et sigte. Har de ikke det, er sætningen ikke fuldkommen. Har udsagnsmeningen taget *hooligans* i sin tjeneste og aktualiseret en bestemt betydning fra ordets vidde?

På den anden side har Løgstrup med begrebet prægnans fat i en forskel mellem dagligsproget og videnskabens sprog; det sidste har nærmest patent på præcisionen i skarp modsætning til dagligsproget. Men det at metasproget nærmest har monopoliseret ideen om præcisionen medfører ikke at dagligsproget mangler præcision. Dagligsprogets manglende vaghed viser sig i det at to ord næsten aldrig er ombyttelige; i synonymien lærer vi at et og kun et ord er det bedste i en given kontekst; og vi vælger oftest dette ord. At to synonymer ikke er ombyttelige skyldes deres forskellige sigte. Og hvad er sigtet?

Da talesituationen aldrig er den samme - jvf. de historiske fænome-

ners eengangskarakter, og da vi alligevel mener at det samme ord dukker op i forskellige talesituationer, og da ordets vidde udgøres af de forskellige fortrolighedslag, så må noget skabe en identitet, noget der får fortrolighedslagene til at hænge sammen. Dette 'noget' er ikke en grænse omkring ordenes vidde; det er ikke en grænse sat af et bestemt antal talesituationer med et vist antal lighedspunkter. Det er ordets sigte. Betydningens identitet er ordets sigte. Sigtet kan ikke defineres. Vi kommer ikke nærmere til en forståelse af det end ved at sige at det sprogfødte ords funktion er at »stå for hvad det kommer an på i en given situation«, eller der sigtes mod noget med det pågældende ord.²¹ Og derfor er ordets både prægnans og sigte afhængige af talesituationen og dermed af talesituationens eengangskarakter; derfor er det ikke overraskende at sigtet og prægnansen er svære at definere. Thi hver gang vi prøver at gribe og fatte et sætningsord, så forsvinder prægnansen og sigtet, og vi står tilbage med en leksikologisk beskrivelse, med muligheden for blot at gøre det pågældende ord til et tegn for den situation (eller en del af situationen) som vi prøver at genfremkalde; ordet analyseres situationsløst.

Hvad svarer det at talesituationen leder forståelsen og fuldbyrder meningen til i lingvistikken? Talesituationen er sprogets nødvendige grund.²² Lingvistikken vil naturligvis sige: Sprogsystemet, ethvert sprogs konstans. Sprogets grundvold er således noget konstant, mens sprogfilosofiens grund er noget foranderligt, den sig konstant ændrende talesituation. Løgstrup har således givet en om end transcendent basis for sproghistorien. Eller: Når sprogets grundvold ændrer sig konstant, er sprogets konstans da ikke udvikling, og ikke tilstand?

I betragtning af hvor godt samtalen forløber i langt de fleste tilfælde kan vi nok følge Wittgenstein og Løgstrup i deres opfattelse af udsagnets præcision. Og vi kan ikke udelukke at sprogteorien har en anden slags præcision end dagligsprogets, en præcision som ikke rummer dagligsprogets mindre fuldkomne sætninger indiceret ved: »Hvad behager?«, »Hvad mener du med det?« Disse og lignende udtryk angiver at et udsagns mening ikke har været perfekt for *hørerens*; tilsvarende er der udtryk der angiver at taleren heller ikke altid er tilfreds med det sagte. I litteraturen er dette ikke sjældent:

»That was a way of putting it - not very satisfactory:
A perifrastic study in a worn-out poetical fashion,
Leaving one still with the intolerable wrestle
With words and meanings.«²³

Det videnskabelige sprogs præcision består i metatermernes definition hvoraf følger at de har et omfang, der udgøres af det antal genstande den pågældende metaterm henviser til. Det videnskabelige sprogs eentydighed består i definitionen (intensionen) og dets grænsesætning i omfanget (ekstensionen). Det videnskabelige sprog har derfor en anskuelighed der udgøres af de to intersubjektive faktorer, intensionen og ekstensionen. Omvendt har dagligsprogets prægnans ikke samme anskuelighed; det samme gælder ordets sigte og vidde. Det betyder et af to:

Enten accepterer vi at prægnans, sigte og vidde er undefinerbare i deres umiddelbare anskuelighed, hvilket er utilfredsstillende. Eller også forsøger vi at indarbejde dem i en lingvistisk kontekst der ikke er i konflikt med sprogfilosofien. Det første skridt i denne proces er at acceptere prægnansen der hvor den angiveligt er til stede i det anskuelige materiale. Hermed antydes at prægnansen ikke kan generaliseres til alle sætninger. Dette begrundes i talesituationen, der altid indeholder to, en taler og en hører. Prægnansen sikres da ud fra talerens synspunkt, mens en mulig og real vaghed i udsagnets mening opstår hos høreren. På denne måde skabes en dynamik i sproget, der svarer til talesituationens dynamik; talesituationen ændrer sig konstant og er sprogets grundvold. Hermed undgås problemet om forbindelsen mellem det fuldkomne udsagn og udsagnets ufuldkomnethed (set i forhold til høreren). Hvorledes gøres undertiden et fuldkomment udsagn ufuldkomment? Det sker der hvor ordets sigte og vidde ikke er identisk for hører og taler. Dette har til følge at sproget ikke er fællesnævner i samme omfang som naturens genstande er vore fællesnævner i vor dagligdag.²⁴

Forbindelsen mellem det fuldkomne og det ufuldkomne udsagn etableres ved *forandring*, der er en bevægelse der forbinder to anskuelige fænomener og selv er anskuelig. Forandring etableres ved en tydning af forskelligheden. Den talte sætning er forskellig fra den hørte sætning; forskelligheden tydes således at den talte sætning har ændret sig til den hørte sætning. Forskellene i identiteten er blevet rehabiliteret, hvilket er nødvendigt hvis substansen, det materielle, skal rehabiliteres. Trækket forandring placerer sig naturligt som et træk der gør et fænomen historisk ved siden af trækket komplicerethed: det får den talte og hørte sætning til at hænge sammen på det anskueliges område, hvorimod forståelsen af sætningen forudsætter identitet i forskelligheden og derfor fjerner sig fra det anskuelige.

Spørgsmålet bliver blot: Hvorfor har Løgstrup ikke direkte accepteret forandringen som et træk ved sproget; og hvorfor er det først under den

religiøse tydning at Løgstrup inddrager direkte taleren og høreren? Et svar herpå ligger måske i svaret på spørgsmålet: I hvilket omfang er sprogs-katten en real (i modsætning til ideal) størrelse, og i hvilket omfang er den og prægnansen intersubjektivt anskuelige? Sproget som en real størrelse er foreneligt med både en taler og en hører; dette betyder at vi må indføre et begreb som talerens sprog og hørerens sprog, imellem hvilke der ikke er absolut dækningslighed. Er der derimod kun et sprog, er vi på vej til en idealisering af sproget ved at det bliver løsrevet fra sprogbrugerne. - Jvf. under den religiøse tydning.

Sproget som adgang til tilværelsen.

Sprogteorien indtager en nøglestilling i vor erkendelse og skulle således være forenelig med sprogfilosofiens opfattelse af sproget som adgang til tilværelsen. I stedet for at søge et fælles grundlag etablerer Løgstrup straks et skel: Sproget erkender ikke for os, hvorimod en teori skaber erkendelsen. Forskellen udbygges ved at Løgstrup etablerer et skel mellem sin ikke-nominalistiske holdning og sprogteoriens nominalisme.²⁵ Når sproget er adgang til tilværelsen, kan Løgstrup ikke være nominalist:

- (a) Naturvidenskaben finder at dagligsproget forhindrer sand erkendelse. Dette betyder to ting: (i) Et formelsprog menneskeskabes som erkendelsesmiddel. Dette middel blander sig ikke ind i vor erkendelse, hvorfor vi har mulighed for en objektiv beskrivelse. (ii) At erkendelsen er sproguafhængig følger af (i). Her må understreges at det drejer sig om uafhængighed af dagligsproget.
- (b) Psykiateren mener at dagligsproget svigter os, fordi det ikke tydeliggør hvilke følelser der ligger bag vore handlinger (jvf. »at give efter«). To modsatrettede følelser kan dækkes af samme ord.²⁶ Men om psykiateren mener at vi kan komme til en erkendelse af vort følelsesliv uden om sproget er vel tvivlsomt.
- (c) Løgstrup mener at (i) sproget ikke lægger erkendelsen fast; (ii) sproget erkender ikke for os; (iii) det giver adgang til fænomenerne: Mindst oplysende er sproget i sig selv når det drejer sig om naturforekomsten, mest når det gælder fænomenerne i vor historiske tilværelse, hvor tydningen er afgørende.

Af Løgstrups synspunkt følger at sproget er adgang til sig selv især når det gælder dets indholdsside, hvorimod dets udtryksside, der som 'mate-

riale' hører til naturen, ikke kan nøjes med at blive tydet med sproget som erkendelsesmiddel.

Selv om sigtet i sprogene er forskellige, og da det er muligt at opnå samme erkendelse vedrørende f.eks. naturfænomenerne med forskellige sprog, forhindrer sigtet ikke vor sansning og erfaring.²⁷ Hertil kommer at kun det videnskabelige sprog, ikke dagligsproget, ændres ved at vor erkendelse udvides eller ændres. Bevares, der opstår nye udtryk for nye begreber og fænomener; men før vi fik disse udtryk, fandtes der omskrivninger i det eksisterende sprog, således at det enkelte ord, f.eks. »kodak«, »omnibus, bus«; »ball-point pen : Kugelschreiber : kuglepen« blot bliver den praktiske navngivning for en længere beskrivelse. Og som sidste rekursbase for videnskabens formelle sprog er dagligsproget, der således rummer al vor erkendelse. Sigtet i sproget lægger ikke bånd på vor erkendelse; men hvad med sprogets system, ellers dets »immanente struktur«?²⁸ Det er et sprogfilosofisk problem, forholdet mellem dagligsprogets åbenhed for al erkendelse og dets struktur. Ingen ordbetydning og sætningsmening uden sprognormer og sprogregler. Sprogets åbenhed og sprogstrukturens restriktivitet tyder på et paradoks. Løgstrup fremfører kun to faktorer på forklaring heraf: Den ene er sprogets vidde og den anden er vor lave bevidsthedsgrad over for vort eget sprog. Vor sprogbevidsthed vækkes først, når der er noget galt, eller når vi skal være særdeles omhyggelige med vor sprogbrug. Sproghistorikeren ville sige: I dagligdagen er vor sprogbrug formstyret - karakteriseret ved en lav bevidsthedsgrad - og ikke funktionsstyret - karakteriseret ved en høj grad af sprogbevidsthed.

Løgstrup har ret i at der er et paradoks, men overser at det er kompliceret: Såvel grammatikken (strukturen) som ordene indeholder samme type paradoks. For det første, grammatikken er i følge sin natur en bidragyder til talens flugt og fart; grammatikken formidler blot en anden slags lethed end ordene: Ordene er lette på grund af deres vidde; grammatikken er let på grund af sine elementers regelbundethed. Mere udførligt: De sprogfødte ord er meget lidt regelbundne; deres sprogregler er lidet bestemte, således at deres sammenknytning i sætningen er styret af deres betydninger, der ikke er gængse. Omvendt er den sprogfødte grammatik lidet betydningsmæssigt bundet, hvorimod dens elementers optræden er bundet af regler, hvis indhold er gængse. Sprogreglen kompenserer for den manglende styring baseret i de grammatiske elementers betydning. Deres gængse betydning tillader for mange kombinationsmuligheder. Grammatikkens ord og leksikologiens ord er to sider af samme sag: Ordene i

sprogskatten er domineret af deres betydninger, i mindre omfang af sprogregler; grammatikkens elementer er domineret af deres sprogregler, i mindre omfang af deres betydninger. Hvorfor skulle det ene forhold forhindre og betinge talens flugt mere end det andet forhold? Et simpelt eksempel på at vi ikke blot kan hævde at grammatikken er restriktiv, og ordene kun åbne, er udeladelsesprøven: Forsvinder et ord, stoppes talens flugt; men mangler en sætning et grammatisk element, forstyrres talen sjældent. Alligevel fremstår det omvendte forhold mellem 'liden regelbundethed + stort betydningsindhold (vidde)' og 'stor regelbundethed + lidet betydningsindhold' noget paradoksalt, og må have en fællesnævner. Kun forandringen synes i stand til at forklare modsætningen: Til trods for deres vidde er ordene åbne for forandringen; til trods for sine regler er grammatikken åben for forandring. Min kritik forudsætter introduktion af forandringsbegrebet; men medfører Løgstrups eget ordvalg ikke forandringen? Jeg skal her kort argumentere for at svaret er Jo. »(...) med hvert sprog er givet et sigte, forskelligt fra andre sprog«:²⁹ Det vil sige at portugisisk, spansk, italiensk, rumænsk og fransk har hvert sit indbyrdes forskellige sigte. Vi ved at de nævnte sprog er menneskeskabte udviklet af folkesproget i oldtidens Rom (latin). Når Løgstrup derfor bruger udtrykket »hvert sprog« forudsætter han forandringens begreb i skikkelse af sprogudvikling.

Forskelle mellem dagligsproget og metasproget.

I sine sprogfilosofiske betragtninger benytter Løgstrup ofte sammenligninger: De ikke-menneskefødte, de sprogfødte ord stilles over for menneskefødte ord som f.eks. tegn og metaord, de videnskabelige termer. Sammenligningerne er oplysende, og det lykkes Løgstrup at sætte spørgsmålstegn ved clichéen om at vi taler 'om sproget i sproget'. Omkostningen er at visse nøglebegreber som prægnans og sigte, anskueligheden i fortrolighedslagene (ordenes vidde), samt det at sprogfilosoffen går fra det anskuelige til det anskuelige er mindre tilfredsstillende forklaret, for ikke at sige anskueliggjort. Lad os resumere forskelle mellem dagligsprog og metasprog, forskelle der vanskeliggør at vi kan fastholde at de to typer sprog er det samme:

Dagligsproget

- 1) Dets ord er sprogfødte.
- 2) Det lægger ingen erkendelse fast; sigtet binder ikke sansning og erfaring.
- 3) Det kan ikke forandres pr. aftale; forandres dog.
- 4) Det er kompliceret ved ordenes fortrolighedslag, der sammenholdes af sigtet.
- 5) Dets præcision er prægnans, der kommer i kraft ved sigtet og viden.
- 6) Det er åbent for alle erfaringer og sansninger.
- 7) Det sprogfødte ord er let i kraft af dets betydnings vidde og regelfrihed sammen med dets grammatiske regelbundethed og mangel på vidde i betydningen.
- 8) Det sprogfødte ord er intersubjektivt ikke i kraft af aftale.
- 9) Det sprogfødte ord er dog 'tungt', fordi det slæber rundt på et i den daglige talesituation ubrugeligt arvegods.

Metasproget

- 1) Dets ord er menneskeskabte.
- 2) Det lægger erkendelsen fast og skaber viden.
- 3) Det forandres pr. aftale; ændringen styres af vor videns-skabelse.
- 4) Det er simpelt, fordi metaordene kun består af et fortrolighedslag forstået som en definition af ordet, M: Metategn $M = df \text{ »}a + b + c\text{«}$.
- 5) Dets præcision kommer i kraft ved definitionens (»a + b + c«) eenydhed.
- 6) Det er åbent for bestemte erfaringer og sansninger inden for definitionens grænser og omfang. Teorien forudsætter emner af en bestemt beskaffenhed.
- 7) Metaordet er ikke let, fordi definitionen binder ordet til et bestemt antal emner.
- 8) Det menneskefødte metaord er intersubjektivt i kraft af aftale.
- 9) Metaordet er 'let', fordi det ikke slæber rundt med arvegodset.

Med det sidste punkt har jeg kun ønsket at antyde at Løgstrups lingvistiske forudsætninger ikke tager hensyn til alle relevante sprogvidenskabelige kendsgerninger. For eksempel vil en dynamisk, ikke-statisk sprogteori fortolke punkt 8 som et bidrag til sprogets flugt og funktionsduelighed:

Heroverfor står Løgstrups mere uddybende behandling af psykiatriens/psykologiens sprogferinger, der som sagt går ud på at sproget svigter følelserne.

Sprogfilosofi og sproget i psykiatrien

Løgstrups diskussion med Erling Jacobsen er ikke en uoverensstemmelse der ikke kan forliges. Begge synes at overse en vigtig faktor i hele talesituationen, nemlig det uadskillige forhold mellem taler og hører.

Begge er enige om at sproget ikke erkender for os; uenigheden består i at Erling Jacobsen drager konklusionen at da sproget ikke hjælper så meget som vi kunne ønske det på følelsernes og sjælelivets område, så skyldes problemet at sproget er upræcist, det mangler præcision. Dagligsproget er trods alt en dårlig adgang til fænomenerne, i dette tilfælde følelseslivet.

Løgstrups indvending hertil er at psykiatrien ikke må forvente at den sproglige adgang til de mentale - og historiske - fænomener er den samme (præcise) adgang som til naturens, de optiske genstande: Når vi ser en hest, en skygge, et bjerg, er vi ikke i tvivl om hvorledes vi skal betegne denne slags genstande. Men sproget er på den anden side ikke tilstrækkeligt til at give os særlig stor viden om den optiske verden, hvorimod sproget i eminent grad giver os viden om den mentale i kraft af tydningerne: Ordene for følelsesmæssige oplevelser samt for de historiske fænomener, er ikke ord for hvad vi perciperer, men ord for en tydning; heri består psykiaterens problem, så vel som løsning: Tydningerne afslører det komplicerede i følelseslivet; præcisionen opstår ved hjælp af tydningerne, selv om dagligsproget ikke umiddelbart rummer lovmæssighederne for følelseslivet eller for naturen. Som støtte for sit synspunkt bruger Løgstrup den skizofrenes sprogbrug, hvor psykiateren mener at den er upræcis fordi ordene får et alt for omfattende anvendelsesområde. Løgstrup fortolker anderledes: Den skizofrenes sprogbrug er alt for præcis. Thi den skizofrene forstår ikke at holde ordenes fortrolighedslag sammen. Han koncentrerer sig om et lag og bruger dette på områder hvor et andet skulle have været brugt: Ordet er blevet gjort præcist i sprogskatten, hvorfor det bliver vanskeligt for sætningsmeningen at gøre ordet forståeligt (prægnant) for tilhøreren. Sprogbrugen er præcis (prægnant) nok for taleren; men ikke fuldkommen for høreren, der dog ved tydningen kommer frem til det rigtige resultat. Konklusion: Løgstrup og Erling Jacobsen forudsætter forandringen: Løgstrup forudsætter en forandring placeret i sprogskatten,

hvoraf følger forandring i sætningen (et katadynamisklignende forandringsbegreb); Erling Jacobsen derimod ser forandringen som en følge af den konkrete sprogbrug, hvor anskueligheden er mere klar end den anskuelighed som Løgstrup antyder i og ved fortrolighedslagene.

At sproget svigter følelserne, ifølge psykiateren, er en generalisering draget på et delvist grundlag: Hvad der er et problem for høreren, er ikke nødvendigvis et problem for taleren; problemet for eventuelt både tilhører og taler kan løses ved tydingen. Omvendt: At sproget aldrig svigter, ifølge Løgstrup, er en generalisering baseret på lige så delvist grundlag: At den konkrete sprogtyring er fuldkommen for taleren, medfører ikke at den også er det for høreren. Erling Jacobsen finder i tråd med den logiske positivisme at dagligsproget er mere eller mindre tvetydigt, fordi f.eks. modsatrettede følelser kan bindes i samme ord; man giver efter ud fra forskellige følelser. Løgstrup mener at tvetydigheden er baseret på forventninger om en bestemt slags præcision: Vi må variere vor opfattelse af ordet præcision efter de konkrete situationer eller emner.

Lad os opsummere sprogfilosofiens, lingvistikens og psykiatriens syn på præcisionen i sproget. Alle forudsætter en dualisme:

System - forløb	(Hjelmslev)
Sprog (ord) - tale (sætning)	(Erling Jacobsen)
Sprogskat - sætning (tale)	(Løgstrup).

Lingvistikken: Forløbet er præcist, fordi ordene fra systemet er præcise: Alt kan udtrykkes i sproget. Forløbet indeholder ikke mere end hvad allerede er indeholdt i systemet. Sprogbrugerne som sådan spiller ingen rolle for den immanente lingvistik.

Psykiatrien: Talens sprog er upræcist fordi ordene i sproget er upræcise og flertydige. For høreren er den skizofrenes sprogbrug upræcis på grund af den menneskeskabte forandring i skikkelse af det udvidede anvendelsesområde. Såvel taler som hører forudsættes, men de betragtes som om deres funktion i talesituationen er identisk.

Sprogfilosofien: Talen er præcis, fordi ordene har vidde. Det skizofrene sprog viser forskellen: Løgstrup ser den menneskeskabte udvidelse som en indsnævring af ordenes vidde; Erling Jacobsen ser udvidelsen som en blot yderligere flertydighedsgørelse af ordene.

I alle tre tilfælde følger en idealisering af sproget. Det er ikke ligegyldigt om sproget betragtes fra talerens eller hørerens synspunkt (Løgstrup og Jacobsen). Lingvistikken er mere ekstrem, fordi den mener at kunne

udfinde (en del af) sprogets natur uden at indarbejde taler og hører i analysens udgangspunkt.

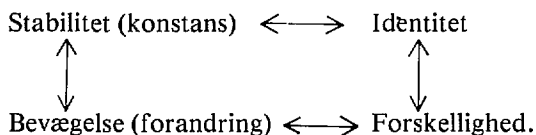
Heroverfor står et dynamisk sprogsyn der i modsætning til lingvistikken også arbejder med taleren og høreren, mens den ser et omvendt forhold mellem indsnævring (specialisering af indholdet) og udvidelse (af anvendelsesområdet), således at en udvidelse af et ords anvendelsesområde medfører en indholdsdevaluering, og omvendt: En indholdsspecialisering medfører et mindre anvendelsesområde. Dette omvendte forhold bevirker at talen ikke altid er fuldkommen for høreren.

Løgstrup og Erling Jacobsen er dog enige om at følelserne spiller en afgørende rolle for at sproget kan fungere, og at sproget selv er nødvendigt for at vi kan have et 'stabilt' følelsesliv. Når sproget kommer til, binder det følelserne, hvilket forhindrer følelserne i at overmande tingene. Bindningen skaber en afstand til tingene, der er nødvendig fordi forståelse er forståelse i afstand til tingene, det forståede. Følelserne er for stærke og for unuancerede; derfor er den sproglige binding af dem nødvendig for at give tilværelsen en tilstrækkelig variation og nuance. Følelserne holder sammen på ordets vidde. Følelsen der er knyttet til et ord er det stabile i ordets mangfoldighed. Men igen vil et dynamisk sprogsyn mene at både Løgstrup og Erling Jacobsen overser et aspekt i det at følelsen er det stabile i variationen (Løgstrup). Følelsens stabilitet sikrer at for taleren er det det samme ord han bruger, selv om talesituationen som helhed varierer mere eller mindre stærkt fra hver gang ordet bliver brugt. Tilsvarende må gælde at tilhøreren har en følelse knyttet til det udtryk (ord) han hører. Denne følelse kan aldrig være identisk med talerens på grund af deres forskellige baggrund, 'historie'; de er historiske eengangsfænomener. Derfor er følelsens funktion tofoldig: Følelserne er det stabile i variationen (for taler og hører), men da følelsen bindes til genstandene via sproget, så er følelsen, knyttet til samme genstand, alligevel forskellig for taleren og høreren: Variationen opstår når sproget bruges; om den kommer til at spille en rolle i samtalen, afgøres af hørerens mulighed for at lade pars-pro-toto loven komme i kraft, hvorved han koncentrerer sig om den del af ytringen der kan siges at være identisk med hans egne forventninger.

Hvorfor tager Løgstrup - jvf. dog under den religiøse tydning - og Erling Jacobsen ikke hensyn til hørerens og talerens forskellige betingelser? Dette skyldes uden tvivl at begge, og med dem lingvisten, betragter sproget som en fælles sprognational, en overindividuel størrelse på lige fod med en naturgenstand. Hvor naturgenstandene helt klart er vore perciperbare fællesnævner, så er sprogskatten kun en fællesnævner i kraft af

pars-pro-toto loven: Samtalen fungerer ikke hvis den skal fungere på betingelse af identitetsloven: Enhver ytring er kun delvis identisk for taleren og høreren.³⁰

Det gælder for lingvistikken og sprogfilosofien at de ikke har klargjort sig forandringsbegrebets natur. Dette er et yderligere opgør med Græcitetten, der jo har gjort forskellighedsbegrebet til en asymmetrisk relation idet X varierer over for Y som noget stabilt, noget der bevarer sin selvidentitet. Hvis Løgstrup vil forblive på det anskueliges grund, må forskellighed blive en symmetrisk forbindelse: X varierer ikke kun i forhold til dets anvendelse i en anden sætning, og begge anvendelser af ordet i forhold til ordet i sprogskatten. Hvis ordet i sprogskatten altid bevarer sin selvidentitet, havner vi i en idealisering af sproget (jvf. ovenfor). Ordet i sprogskatten må også variere i forhold til noget andet. Jeg skal ikke yderligere komme ind på dette, blot opstille følgende skema som udgangspunkt for en neutral undersøgelse af forandringsbegrebet:

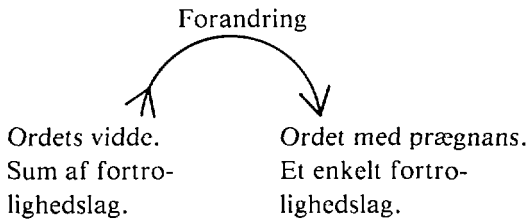
Forandring. Den religiøse tyding.

Der findes ingen egentlig historieteori i *Vidde og prægnavns*; der tages ikke hensyn til at talesituationen ændres, dvs. alle de udenforsproglige fænomener, som ikke hører hjemme i naturvidenskaben. Alle disse udenforsproglige ændringer må der være taget højde for i sprogets sigte og i ordenes fortrolighedslag. Det (menneskeskabte) videnskabelige sprog ændres i takt med ændringer i erkendelsen. Dagligsproget, der ikke ændres af sprogbrugerne, må have taget højde for udviklingen i erkendelsen, såvel som for alle samfundsmæssige, kulturelle og politiske ændringer. Sproget er jo til på forhånd, før sprogbruger, og i sproget er alle muligheder, dvs. virkelige muligheder, indlagt på forhånd. Derfor går vi fra det anskuelige (ordet i sprogskatten) til det anskuelige (ordet i sætningen): Derfor fortsætter Løgstrup Græcitetens asymmetriske forskellighedsbegreb, og dermed dennes opfattelse af forandring. Et symmetrisk og anskueligt forandringsbegreb har sin parallel i marmorblokkens overgang til at blive

en statue, men uden at processen involverer et uanskeligt begreb som form (idé).

I *Skabelse og tilintetgørelse* nærmer Løgstrup sig dog et forandringsbegreb: For at noget kan komme til, må noget andet forsvinde. Dette passer udmærket til marmorblok-eksemplet. Og sprogligt er overgangen fra sprogskatten til sætningen sådan en type forandring: Fortrolighedslag 'forsvinder' (forbliver i sprogskatten) for at et bestemt lag kan manifesteres og ordet få sin prægnans:

Triade V:

Og hvad forhindrer at indarbejde i sprogfilosofien en historieteori der tager højde for at ordet i sprogskatten også ændrer sig - fortrolighedslag går tabt, nye kommer til, og netop denne historiske kendsgerning er med til at give sprogene fart og flygtighed, er med til at sikre sprogets funktionsduelighed?

Antag et ord med 5-6 fortrolighedslag som dets vidde; hvad sker der hvis et af disse lag ikke længere aktualiseres i sætningsmeningens tjeneste? Er det meningsfyldt at hævde at denne betydning eksisterer i ordet?

Lad os anskue sagen fra en anden vinkel: Det kan påvises at visse ord - det gælder i alle sprog - i tidens løb får så mange betydninger, at de ikke kan fungere som ord mere, med mindre der sker noget med dem (jvf. Appendix). Hvis vi følger Løgstrup, har sigtet i et sådant ord en enorm kraft, siden det kan holde sammen på disse fortrolighedslag. Alternativet er: Den udenforsproglige kontekst må være temmelig energisk, hvis den skal gøre en sætning prægnant, fuldkommen, med den antydede grad af betydningsmæssig forskelligartethed i et eller flere af en sætnings ord. Erfaringsmæssigt skal sigtet og/eller samtalsituationen være så stærk, at det overskrider hvad noget 'naturligt' sprog kan klare. Thi sproget selv lever ikke med så disparate betydninger i dets ord. Det er meningsløst at argumentere således: Sproget er stærkt nok til at holde sammen på de mest forskellige betydningslag, men det gør det bare ikke.

Hvad angår følelsens funktion, så turde det gælde at selv om følel-

serne ikke er så nuancerede som sproget, er det næppe sandsynligt at en og samme følelse kan forlenes med alle de antydede forskellige betydninger i et ord.

Neutralt sagt: Hvis sprogfilosofien hævder at sigtet altid er stærkt nok til at sammenholde alle et ords fortrolighedslag, så må vi have flere eksempler herpå, eller også må nogle almene sprogvidenskabelige kendsgerninger omfortolkes.

I *Skabelse og tilintetgørelse*³¹ understreges den klassiske forandringsopfattelse: Nok forudsætter tiden forandringen, men ingen forandring uden uforanderligheden. Forandring er som i lingvistikken afhængig af tilstandens konstans. Og vi må gentage spørgsmålet fra ovenfor: Hvorfor er de to sæt begreber ovenfor (s. 92) ikke lige-værdige? Med udgangspunkt i den religiøse tydning skal jeg give et svar på spørgsmålet; men først nogle bemærkninger som baggrund for forståelse af begrebet om den religiøse tydning.

Vor tilværelse består af to forskellige, men gensidigt afhængige dele: En del der udgøres af fænomener der er menneskeskabte. Disse er *ikke fremmede* for os; de er faktisk *afhængige* af os. Den anden del udgøres af genstande der *ikke er menneskeskabte*. Disse er fremmede for os, og de er uafhængige af os. Endvidere er de førstnævnte, de historiske fænomener, også afhængige af naturens fænomener der er deres materiale. Spørgsmålet er om parallellen holder: Er naturens genstande også afhængige af de menneskeskabte fænomener, således at dualismebegrebet også her består af to nødvendigt sammenhængende dele?

I lingvistikken består transcendensproblemet i hvorledes vi får adgang til lingvistikkens genstande; i og med denne adgang er genstandene også konstitueret, og det som videnskabelige genstande. Dette betyder at de sproglige fænomener i deres materielt funderede eksistens (qua sansbare fænomener) kun er råmateriale for teorien.³² Den videnskabelige adgang effektueres ved den logiske transitivitets begreb, således som det findes i teoridannelsen: Metasproget består af veldefinerede M-termer; hvis disse M-termer henviser til noget, så har genstandene de egenskaber (den betydning) der ligger i M-termens definition (jvf. s. 88 ovenfor).³³

I sprogfilosofien er transcendensen mere kompliceret, idet konstitutionen af det værende (genstandene og fænomenerne) er en del af transcendensproblemet. Endelig er sproget selv adgang til tilværelsen.

Lingvistikken og sprogfilosofien er enige om at sproget er en-nødvendig betingelse for adgang til lige meget hvilket emne; med sprogfilosofiens ordvalg:³⁴ » I (O: i sproget) og med sproget tages det værende i sprogets

sigte.« Forskellen er: Lingvistikken arbejder kun med metasproget, sprogfilosofien med dagligsproget.

Men ligesom lingvistikken overser en transcendens, overgangen fra system til forløb, fra uformet substans til formet substans, eller fra form til realiseret form, overser Løgstrup problemet med overgangen fra ordet i sprogskatten til ordet i sætningen. De menneskeskabte ting er brugsting ('kunstprodukter'), de er brugbare. Og adgangen til dem (transcendensen) er givet med den måde hvorpå vi er til. Naturgenstandene er ikke brugbare; de er i modsætning til brugstingene »unddraget vor magt«. ³⁵ Sproget er ikke i samme grad adgang til naturen som til brugstingene; betingelserne for forståelse af de to verdener er forskellige, og derfor er transcendensen også forskellig. En enhedsvidenskab er derfor ikke noget vi kan forvente.

Forståelsen af brugstingene er teleologisk og strukturel: Den enkelte del forstås ud fra et formål og en »henvisningshelhed«. ³⁶ Og spørgsmålet bliver om vi forstår naturen med vor eksistens?

Vi er fortrolige med brugstingene og med naturens genstande på forskellig vis. Forståelse er to ting; 'at kende til' er at vide at tingene ikke er unddraget vort greb, dvs. at kende »hvortil de er«. ³⁷ 'At kende til' er at vide at tingene er unddraget vort greb. Og hvad forener denne modsætning? Sproget giver sit større og mindre bidrag. Afgørende er at vi ikke kan være til uden de to slags ting, uden ting der er unddraget os og ting der ikke er unddraget os. Og for det tredje har vi det ubrugbares begreb, der formidler sammenhængen: Vi er åbne for det ubrugbare og vi er åbne for det brugbare. Ind i vor brugs åbenhed for det brugbare indskydes en ubrugbar dimension, det æstetiske, uden hvilken vi ikke kan holde det brugbare ud i brug. Vi er således åbne for noget ubrugbart (det æstetiske), og dermed er betingelsen til stede for at vi også er åbne for naturens ubrugbarhed. Anderledes sagt: Vor fortrolighed med de historiske fænomener er forskellig fra fortroligheden med naturens genstande.

Betingelsen for de to slags forståelse er således etableret; hvorledes med den konkrete 'overgang' til tingene, der giver erkendelse som resultat? Lingvistikken tager ikke direkte hensyn hertil, men indeholder dog implicit elementer både fra den transcendentale sprogfilosofi og fra en angelsaksisk 'common-sense' positivisme. Ifølge lingvistikken så vi at der ikke gives noget ikkesprog der ikke er medlem af klassen sprog. Dette synspunkt etableres transcendentalfilosofisk ved at naturens genstande ikke længere betragtes som uafhængige af og fremmede for os, fordi de udstyres med et indhold, en betydning. Sproget er en dualisme mellem ud-

tryk og indhold, og står således mellem den talendes bevidsthed og genstandene. Det sansbare udtryk er 'udtryk' for indholdet, der knytter an til bevidstheden (begge er ikke-materielle). Udtrykket har som et materielt fænomen direkte kontakt til naturens genstande (begge er materielle), og udtrykket danner bro til genstande, hvorved den sproglige mening går over til og i genstandene. Disse bliver da udtryk for indhold: »Ordet står i midten - legemliggør ånden og åndeliggør verden.«³⁸ Netop ordets lette foranderlighed gør at det ikke binder vor erkendelse til noget forudbestemt. Denne argumentation gælder naturligvis for de menneskeskabte brugsting, de historiske fænomener. Men Løgstrup afviser den, når det gælder naturens genstande; thi synspunktet berøver dem en del af deres egen natur, nemlig det for os fremmede og det af os uafhængige. Objektiv erkendelse er ikke mulig. Heroverfor siger lingvistikken, følgende en common-sense opfattelse: Hvad der er fremmed og uafhængigt er kun foreløbigt: Udviklingen indeholder muligheden for at det fremmede og det uafhængige mister disse egenskaber, hvis vi en dag får erkendelse og viden om det: Kort sagt, fremskridt. Lingvistikken er dog også nær ved en kantisk position: Det fremmede og uafhængige ('tingen-i-sig-selv') skubbes ud i uforståeligheden; jvf. begrebet om den af daglig- og meta-sproget uafhængige uformede substans.

Så vidt jeg har forstået Løgstrup er problemet det at lingvistisk, filosofisk og sprogfilosofisk efterlader de dominerende teorier et metafysisk-erkendelsesteoretisk opgør: Enten havner vi på den ene side i erkendelsen som selvforståelse og på den anden i en erkendelse med et element af uforståelighed; eller også i en radikal kontingens-opfattelse, hvorefter intet behøver at være således som det er; tingene kunne lige så godt have været anderledes. Det sidste kræver en uddybende kommentar: Hvorledes kan det være at vor erkendelse (viden) ændres af det der forstås (tingene); hvorledes kan tingene øve modstand mod vor erkendelse? Lingvistikken vil svare: Tingene øver ingen modstand; enhver erkendelse kan principielt være opnået på et hvilket som helst andet tidspunkt og sted. At der fremstår en progression i vor viden har intet med tingene at gøre. Fremskridt er kun en funktion af mennesket og dets instrumenter. Principielt kan en modsigelsesfri og udtømmende beskrivelse fremkomme på et hvilket som helst tidspunkt; tingene er kun råmateriale for erkendelsen. Problemet er mere kompliceret fordi forholdet mellem den udtømmende beskrivelse og den uendelige analyse - i det hele taget, lingvistikens uendelighedsbegreb - ikke er gennemtænkt af lingvistikken: Det filosofiske problem om det endelige og det uendelige er også relevant for lingvistikken. Og i pagt

med Løgstrup må muligheden gælde, at selv om kontingensens begreb er anvendeligt på det naturvidenskabelige område, så er kontingensen ikke af samme art på de historiske fænomeners område.

Løgstrup har ikke taget hensyn til det nævnte kontingenssynspunkt. Derfor forudsætter argumentet om at tingene øver modstand imod vor erkendelse, at vor viden og vor tilværelse ikke er kontingent, hvoraf på sin side følger at fremskridt også er en funktion af tingene. Kun på denne baggrund kan Løgstrup stille spørgsmålet: »Må der ikke (...) være en korrespondence af en metafysisk slags mellem sprog og virkelighed, så et samspil kan finde sted?«³⁹ Dette samspil, mener Løgstrup, erkendes kun ved en *religiøs tydning*.⁴⁰

Det må give anledning til undren at Løgstrup ikke har søgt at skabe en sammenhæng mellem sprogfilosofien og lingvistikken, her i form af Hjelmlevs *Glossematik*, idet Løgstrup i diskussionen om den religiøse tydning jo nærmer sig Hjelmlevs princip om at alt er sprog. Hvor Hjelmlev kommer til dette resultat som en konsekvens af sine præmisser, indfører Løgstrup det i udgangspunktet som en præmis. Thi til sprogets 'fuldbyrdelse' hører to parter, en taler og en hører, og derfor bliver forekomsterne samtalepartneren, hvis vi bruger sproget uden at en hører er til stede. Forekomsterne er udtryk for et indhold: »Ingen kommer udenom at erfare hvad der er til som om det talte til ham.«⁴¹ Dette er ikke overraskende når det drejer sig om de historiske fænomener, som vi selv har skabt og lagt mening ind i: »(...) ordet for det forståede er det forståedes svar på hvad det er.«⁴² Idet en taler bruger sproget, er der i ytringen et svar eller et 'response' fra den tiltalte, eller det som ytringen omhandler. Hverken høreren eller det henviste (forståede) kan betragtes som kun råmateriale for sprogets henvisning og omtale; i selve ytringen har de en andel, og substansen (råmaterialet) er således blevet rehabiliteret. Dette gælder de historiske fænomener.

Parallellen til naturgenstandene holder ikke fuldstændigt. Naturen er fremmed for os ved at (a) den ikke taler til os som svar på et spørgsmål, (b) den ikke taler med henblik på menneskets svar, (c) den ikke taler *for* at blive hørt. Naturen 'taler' til os ved at gøre *indtryk*, selv om den er *stum*.

Løgstrup konkluderer, at enten lader vi dilemmaet ligge - »Så stumme forekomsterne også er, de taler til os« - og dermed er det metafysiske problem uløst, eller også tyr vi til en religiøs tydning: »Skabte er der lagt forståelighed ind i de forekomster, der er uafhængige af os og fremmede for os.«⁴³

Følger vi Løgstrup, så har han leveret en dynamisk baggrund for en opfattelse af tilværelsen hvori forandringen har sin naturlige plads: Forandring følger af skabelse; de historiske fænomener og naturgenstandene er skabte. Forandring er ikke nødvendigvis et problem eller kun en funktion af tilstanden. Tværtimod, tilstanden bliver et problem, ligesom uforanderligheden skal placeres i forhold til skabelsens aktivitet. Uden for teologien forudsætter synspunktet at vi ikke stiller spørgsmål om en agens bag skabelsens aktivitet.

Også i vore forsøg på at forstå sproget melder en religiøs tydning sig. Løgstrup benytter sig her af et typisk rationalistisk argument: Intet endeligt (væsen) kan have skabt noget uendeligt (sproget). Sprogets 'potenser' som udtryk for dets uendelighed må være skabt af »folkets uendelige ånd«, der atter ikke kan være skabt af et endeligt menneske. Mennesket har givet sit bidrag til at en masse »indlæringer« i sproget er hobet op, men sprogets muligheder overgår »indlæringernes sum«. Løgstrup overser at indlæringer også er gået tabt. Sprogets uendelighed og uudtømmelighed er bundet i at den »sammenhæng, som sproget er en udlægning af, er skabt og ikke kan indfanges«. Denne sproglige uformåenhed gør »sprogets forståelses- og udtryksmuligheder uudtømmelige«.

Sprogfilosofisk består problemet i at vi må holde os for øje at når vi undersøger sproget, så vil resultatet altid blive en »afkorting« af sprogets muligheder; »aldrig kan vi lægge miskendelsen af sprogets indsats bag os.«⁴⁴

Sprogvidenskabeligt: Løgstrup følger sprogforandringens ufuldkomneheds begreb; mennesket som sprogbruger er ufuldkommet.⁴⁵ Derfor er forandring nødvendig. Den sproglige substans er ikke kun råmateriale.⁴⁶ Sproget indtager en mellemposition mellem de historiske, menneskeskabte, fænomener og naturens, ikke-menneskeskabte, genstande, idet sproget både er et produkt af mennesket og et resultat af en 'skabelse' der ligger uden for menneskets magt.

Til sidst skal jeg samlet besvare spørgsmål som jeg tidligere har udskudt. Uendelighedsbegrebet (jvf. s. 82 ovenfor) og fuldkommenhedsbegrebet (jvf. s. 87 ovenfor) ender i denne konklusion: Intet ufuldkommet og endeligt væsen kan *skabe* noget fuldkommet og noget uendeligt. Hertil kommer at såvel meningen som sproget (jvf. s. 79 ff. og 90 ovenfor) må placeres antropocentrisk; ellers havner vi i idealiteten, der jo selvstændiggør sproget. Herved opstår et problem med det fuldkomne og det uendelige. Løgstrup ser som alternativ til begge punkter (jvf. også s. 92 ovenfor) en religiøs tydning. Sproget er *skabt* af en magt større end menne-

sket, og som sådan fungerer sproget som en almenmenneskelig fællesnævner. Sproget idealiseres ikke; det er placeret et sted, omend stedet er uden for mennesket og det menneskeskabte samfund. Endelig følger, at Løgstrup ikke kan opretholde ligeværdigheden mellem begreberne omtalt s. ?? ff. ovenfor, fordi han med *skabtheden* som fællesnævner for den historiske og optiske verden har prioriteret ideen om 'ligheden i forskellene' højere end ideen om 'forskellene i ligheden'. Løgstrup følger lingvistikken og bryder med Steffens.

Vurdering af Løgstrups sprogbetragtninger.

Vurderingen gælder kun de aspekter af Løgstrups sprogsyn som her er blevet berørt, ligesom jeg afstår fra enhver teologisk vurdering.

10 Løgstrup placerer sig i en tradition - for så vidt som det er blevet en tradition, der har sit måske klareste udtryk i Henrich Steffens *Indledning* fra 1803. Traditionens kendetegn er forsøget på at etablere en slags enhedssyn på hele tilværelsen, hvorefter tilværelsens historiske side og dens naturvidenskabelige partner betragtes som lige-værdige dele. Steffens forsøgte at forene de to dele ved hjælp af en forskellig vægtning af friheden og nødvendigheden inden for de to domæner. Steffens bryder med Kant - *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht* fra 1784, der her argumenterer for at historien skal studeres i analogi til naturens genstande, altså for en naturalistisk reduktion. I vort århundrede er traditionen fortsat, nærmest på den kantiske præmis, generelt inden for den logiske positivisme med dens begreb om en enhedsvidenskab (*Unified Science*), og specielt inden for lingvistikken i Københavnerskolen (Hjelmslev og H.J. Uldall). Løgstrup følger Steffens på det punkt at forsøge at opstille et forenende begreb, nemlig skabtheden; dette forener den logiske kontradiktion der udgøres af det menneskeskabte, det ikke-fremmede og det afhængige over for henholdsvis det ikke-menneskeskabte, det fremmede og det uafhængige. Lingvistikken vælger så at sige side, og opterer for at logisk-matematiske (dvs. formale) principper er fundamentet hvorpå de historisk-humanistiske træk (dvs. substans-trækkene) hviler. Løgstrups syntese i diskussionen af den religiøse tydnings begreb og dets alternativ er en intellektuel tour de force; dens værdi afhænger også af begreber som Løgstrup ikke tager hensyn til, aspekter som jeg har inddraget i min diskussion, nemlig forandringsbegrebet og kontingensbegrebet, og begreber som tilstand, nødvendighed (jvf. Ra-

tionalismens *necessitas*) og frihed (jvf. Rationalismens *libertas, indifferentia*), samt logikkens principper om kontradiktion og identitet. Den væ-sentligste indvending går imidlertid på Løgstrups brug, direkte og indirekte, af uendelighedsbegrebet. Her benytter han sig af en argumentation som er fuldstændig i pagt med den som vi ser i Descartes' *Meditationes de prima philosophia*, og som Steffens også benytter sig af. Endelig burde Løgstrup have stillet menneskets naturgivne uformåenhed op over for påstanden om at enhver ytring er *fuldkommen*, er i orden. Hvorledes kan et ufuldkomment væsen præstere noget fuldkomment, dette sidste være nok så flygtigt?

På den anden side har Løgstrup stillet nogle spørgsmål til sproget, foretaget nogle analyser (især semantiske), og fremhævet træk ved sproget, som klart er relevante og væsentlige for sprogvidenskaben. Generelt sagt: Løgstrups indlæg kan anskues som et opgør med den herskende nominalisme og idealisme inden for især lingvistikken, og logisk-matematisk funderede videnskaber i det hele taget. Lingvistikken har ikke alene et erkendelsesteoretisk opgør som Hjelmlev erkender, men der er også et metafysisk regnskab, som det er værd at fremhæve *er* blevet erkendt af sprogforandringen.⁴⁷ Og endelig: Skal Løgstrups sprogsyn blive relevant for sprogvidenskaben, kommer han ikke uden om at tage stilling til hvilket *sandhedsbegreb* hans metode medfører.

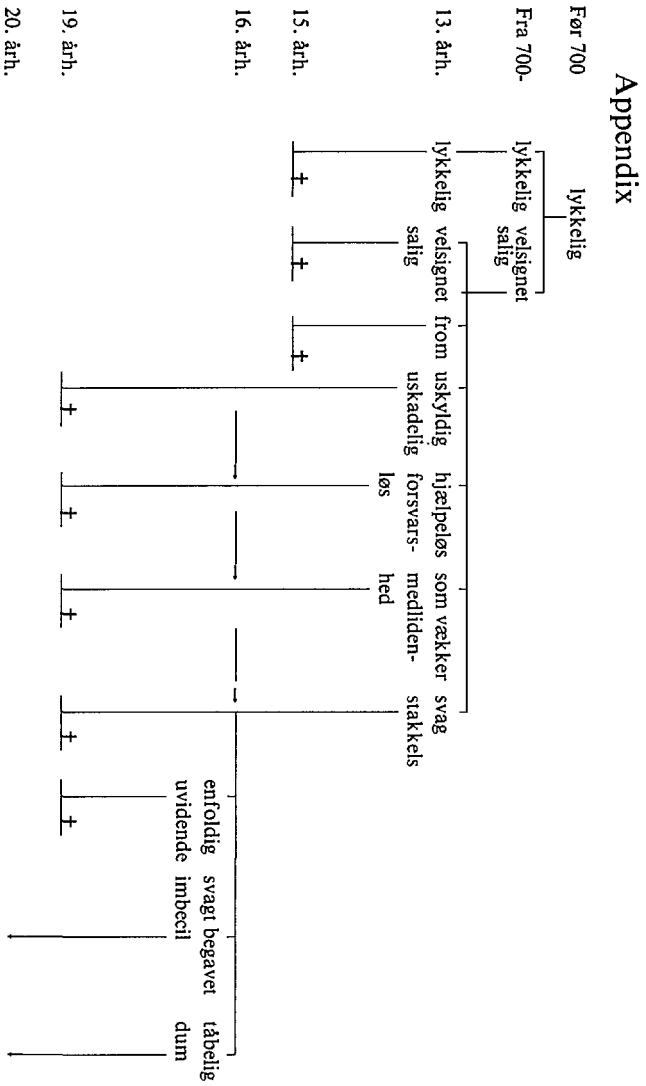
Noter

1. L. Hjelmlev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*. København 1976 (1943), s. 8-9. I det følgende er »sprogteori«, »lingvistik« det samme som Hjelmlevs sprogteori kaldet Glossematik, udarbejdet delvis i samarbejde med H.J. Uldall. Tilsvarende er »sprogfilosofi« det samme som »Løgstrups sprogfilosofi«; når jeg endvidere bruger ordene »psykiatri« og »psykiater«, menes der psykiateren Erling Jacobsen og hans syn på psykiatrien.
2. *Omkring*, s. 112.
3. *ib.*, s. 8.
4. *ib.* s. 14.
5. K.E. Løgstrup, *Vidde og prægnavns*. København 1976, s. 68.
6. Hjelmlev (s. 114) er i overensstemmelse med Kant, *Kritik der reinen Vernunft*. Udg. af Raymund Schmidt. Hamburg 1956, B1, B75.
7. *Vidde*, s. 175.
8. *Omkring*, s. 112.
9. *ib.*, s. 11.
10. Henrich Steffens, *Indledning til filosofiske Forelæsninger*. København 1968 (1803).

11. *Kant's gesammelte Schriften. Kant's Werke.* Band VIII. Abhandlungen nach 1781. Berlin und Leipzig 1923. 'Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht.' S. 17-31.
12. *Vidde*, s. 173.
13. *ib.*, s. 129.
14. *ib.*, s. 172.
15. *Omkring*, s. 111. I *Omkring* er det uklart hvornår der menes 'emne' og 'erkendelse om emnet'.
16. *Vidde*, s. 20. Ordet har en anskuelseskraft.
17. *ib.*, s. 22.
18. *ib.*, s. 23.
19. Ludwig Wittgenstein, *Philosophische Untersuchungen*. Udg. G.E.M. Anscombe & R. Rhees. Oxford 1963, s. 45 § 98.
20. *ib.*, jvf. s. 50 § 129.
21. *Vidde*, s. 31.
22. *ib.*, s. 32.
23. T.S. Eliot, 'East Coker' i *Four Quartets*, II 18-21.
24. W.V. Quine, *Methods of Logic*. Third Edition. New York 1972, s. 1.
25. Nominalisme-diskussionen vil jeg ikke komme ind på her til trods for at sprogteoriens nominalisme bevirker et afgørende skel til sprogfilosofiens antinomialisme. Jvf. Jørgen K. Bukdahl, »Sprog og erkendelse« i Malthe Jacobsen (udg.), *Sprog og virkelighed*. København 1973, s. 9-28.
26. *Vidde*, s. 37.
27. *ib.*, s. 35.
28. *ib.*, s. 38.
29. *ib.*, s. 35.
30. Jvf. blot Løgstrups brug af ordet »sprogskatten«, *ib.*, s. 61.
31. *Skabelse og tilintetgørelse*. København 1978, s. 13, 34-37, 56-58.
32. *Omkring*, s. 13-14.
33. Se Holger Steen Sørensen (*Word-Classes in Modern English*. Copenhagen 1958) for et klart og stringent eksempel herpå.
34. *Vidde*, s. 134.
35. *ib.*, s. 136.
36. *ib.*, s. 137.
37. *ib.*, s. 138.
38. *ib.*, s. 139.
39. *ib.*, s. 142. »Metafysisk« betyder »absolut og nødvendig« i skarp modsætning til lingvistikens vilkårlige forbindelse mellem sprog og virkelighed.
40. *ib.*, s. 144-145.
41. *ib.*, s. 143.
42. *ib.*, s. 144.
43. *ib.*, s. 145.
44. Alle henvisninger her er til *Vidde*, s. 145.
45. Barbara M.H. Strang, *A History of English*. London 1972, s. 5-12.
46. M.L. Samuels, *Linguistic Evolution*. Cambridge 1972, s. 9-10.

47. ib. - Jvf. også Carl Hj. Borgstrøm, *Innføring i sprogvidenskab*. Oslo 1958, s. 4. Borgstrøm beskriver her indirekte forskellen mellem formale træk og substanztræk, hvormed han må forudsætte substansens rehabilitering.

Eksemplet er tilkommet fra M. L. Samuelsen (*Linguistic Evolution*, s. 66): Det oldengelske ord *selvig*'s semantiske udvikling fra før 700 til vort århundrede. Ordet ender som moderne engelsk *stilly* og er beslægtet med moderne dansk *salig*. Eksemplet viser at *særlig* ikke i en periode på over 1300 år har kunnet bevare vidnen i sit leksikologiske indhold. Mod sætningen mellem f. eks. »lykkelige« og »uskadlige« har været for stor. Der er grænser for hvor forskellige betydninger et ords *sigte* og *følelsen* bundet til ordet kan holde sammen.